

NAŠA DOSTIGNUĆA I NAŠE MJESTO U SVJETSKOJ POLJOPRIVREDNOJ PROIZVODNJI

U svojem izlaganju istaći ću samo najvažnije ocjene i činjenice koje evidentno potvrđuju uistinu krupan domet u razvoju materijalne proizvodnje i društveno-ekonomskih odnosa u poljoprivredno-prehrambenoj oblasti SR Hrvatske.

Mislim međutim da će izlaganje biti interesantnije ako iznesem, sa svim konkretno, mnoge inače manje poznate činjenice a koje će ukazati na mjestu i položaj Jugoslavije u svjetskoj proizvodnji hrane. Usporedit ću stoga neke proizvodne rezultate jugoslavenske poljoprivrede s dostignućima svjetske poljoprivrede posebno poljoprivrede najrazvijenijih kapitalističkih i socijalističkih zemalja.

Ocijenjeni iz tog ugla naši vlastiti rezultati dobit će ponešto objektivniju dimenziju, izgledat će nešto drugačije, manje spektakularno skromnije nego li onda kad ih posmatramo samo sa svog jugoslavenskog stanovišta, najčešće komparirajući ono od čeg smo počeli sa onim što smo do danas postigli.

Naravno ovakav uobičajeni način ocjenjivanja »našeg danas« i našeg juče« nije nekoristan. Što više da bi nadolazeće generacije uopće shvatile i ocijenile ono što imamo danas, moraju znati odakle smo i od čega smo počeli jučer.

Međutim širi pristup i kriteriji u ocjenjivanju naših dostignuća, naših rezultata također su neophodni. Na ovo nas upućuje ne samo otvorenost naše zemlje, ne samo njena već velika uključenost u svjetske privredne tokove već i vlastita spoznaja, težnja i uvjerenost da smo već danas stvorili sve potrebne društveno-ekonomske i materijalne uvjete za brži razvoj, za uspješnije smanjivanje našeg zaostajanja i razlika koje još uvijek dijele našu poljoprivredu od poljoprivrede najrazvijenijih zemalja.

U sadašnjem momentu naša poljoprivreda s prehrambenom industrijom, industrijom duhana, kože i stočne hrane te dijelom metalne i kemijske industrije koje proizvode sredstva rada i reprodukcione materijale za poljoprivredu, čine jedinstveni i nerazdvojni agrarno-industrijski kompleks s učešćem od cca 25% u čitavom društvenom proizvodu.

Treba računati s tim da će, već i danas velika povezanost tog kompleksa s čitavom privredom, ubuduće biti sve veća i da će on sve više opredjeljivati tempo i stabilnost sveukupnog privrednog razvoja.

Transformacija poljoprivrede iz tradicionalne u modernu, iz sitnosopstveničku u udruženu, iz privatne u društvenu kreće se našim vlastitim putem. Ona se ni ubuduće ne može temeljiti na idealiziranju ili pak kon-

Dragutin Jurko, dipl. inž.

Sekretarijat za poljoprivredu, preh. industriju i šumarstvo SRH Zagreb

zerviranju postojeće proizvodno-posjedovne strukture u poljoprivredi i odnosa koje takva struktura neprekidno reproducira.

Program SKJ o razvoju agrara iz 1958. godine ostaje razumljivo i dalje naša obaveza i naša osnovna orijentacija u praktičnom radu. Međutim nemoguće je ne konstatirati da novi Ustav i na njemu temeljen Zakon o udruženom radu više od ičeg drugog upućuje na historijsku i ekonomsku neophodnost i nezamjenjivost upravo društvenog aspekta razvoja u agraru. **To prije svega znači daljnje jačanje i rast društvenih nosilaca socijalističkog preobražaja poljoprivrede, razvoj i punu afirmaciju socijalističkih samoupravnih odnosa, ostvarenje visokog stupnja organiziranosti na dohotku zainteresiranih i povezanih organizacija udruženog rada poljoprivrede, dorade, prerade, prometa i drugih — posredno i neposredno zainteresiranih — subjekata s jedne, te razvoja kooperacije i raznovrsnih oblika udruživanja individualnih poljoprivrednih proizvođača i njihove integriranosti u društvene programe razvoja, s druge strane.**

Ovo su osnovni okviri i temeljne društveno-ekonomske pretpostavke za budući brži i organiziraniji razvoj.

.....

U nastavku govorio bih o promjenama u socio-ekonomskoj strukturi stanovništva, tehničko-tehnološkim i kadrovskim faktorima razvoja i proizvodnje te produktivnosti u našoj i svjetskoj poljoprivredi.

1. Promjene u socio-ekonomskoj strukturi ukupnog stanovništva, te s tim u vezi promjene u strukturi vlasništva, broju i veličini i značenju privatnih i društvenih poljoprivrednih gospodarstava.

Danas ocjenjujemo da agrarno stanovništvo SR Hrvatske broji cca 26% a u SFR Jugoslaviji 37% — a možda i nešto manje.

Navodim međutim službene podatke agencije Ujedinjenih naroda prema kojima je u 1970. godini — dakle prije sedam godina — Jugoslavija imala čak 53% agrarnog stanovništva, ostale zemlje, npr. Bugarska 42%, Poljska 38%, SSSR 32%, Mađarska 25%, Čehoslovačka 15%, Francuska i DR Njemačka 14%, Holandija 6,4%, Belgija 4,8%, SAD 4%, Engleska svega 2,8%.

Iako još uvijek imamo relativno visoko učešće agrarnog stanovništva (37%) ipak valja istaći činjenicu da smo prepolovili broj agrarnog stanovništva u znatno kraćem vremenskom razdoblju nego mnoge zemlje u svijetu.

U odnosu na stanje iz razdoblja 1954—57. produktivnost rada u individualnoj poljoprivredi povećan je sa više od 2 puta, u društvenoj poljoprivredi za 3,8 puta, a u ukupnoj poljoprivredi za 2,4 puta.

Međutim ako produktivnost rada u poljoprivredi izrazimo količinom hrane koju proizvodi jedan aktivni poljoprivrednik, onda proizlazi da Jugoslavija spada u tzv. IV grupu zemalja s niskom produktivnošću. Naime, jedan aktivni poljoprivrednik kod nas kao i u Poljskoj proizvodi hrane za 5 lica.

Viši nivo produktivnosti (tzv. III grupa) imaju zemlje u kojima jedan aktivni poljoprivrednik kao npr. u Austriji i Mađarskoj proizvodi za 10 lica, u Njemačkoj za 13, u Čehoslovačkoj za 14 lica. U daljnjoj tzv. II grupi zemalja nalazi se npr. Francuska gdje jedan poljoprivrednik proizvodi za 16, Švedska za 18, Argentina za 27 lica. Najzad dolaze zemlje tzv. I grupe s najvećom produktivnošću kao što je Engleska gdje jedan poljoprivrednik proizvodi za 35, u Kanadi za 46, u Holandiji za 52 i u SAD za 64 lica.

Po ovim mjerilima produktivnosti u poljoprivredi, naša je zemlja nisko svrstana. Naime visoka produktivnost rada u poljoprivredi nespojiva je s visokim učešćem poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu. Ne treba naime zaboraviti da usprkos snažnoj deagrarnizaciji i krupnim promjenama u socio-ekonomskoj strukturi stanovništva, poljoprivredne površine po 1 poljoprivredniku od 1 ha iz 1948. godine povećane su tek na 1,53 ha u 1970.

Ovdje bih naglasio još jednu činjenicu. **I kod ovog učešća agrarnog stanovništva pa čak kad se otiče za duže vrijeme ne bi ni smanjivalo — a što nije realno očekivati — stajali bismo po produktivnosti sasvim drugačije ukoliko bi se proizvodni potencijali koristili bar za 50% uspješnije nego li do sada, a što je naravno sasvim moguće.**

Danas u SR Hrvatskoj postoji 615.000 a u SFR Jugoslaviji 2.599.000 individualnih poljoprivrednih gospodarstava. Smanjenje broja ovih gospodarstava je usporeno uslijed stalne diobe posjeda ili prodaje zemljišta, a koje u znatnom dijelu prelazi u vlasništvo nezemljoradnika. Otuda npr. u SR Hrvatskoj imade čak 305.000 poreskih obveznika s naslova poljoprivrede više nego li ima poljoprivrednih gospodarstava. Da bi se postao poreski obveznik dovoljno je imati 1.000 m² zemljišta.

Inače u strukturi posjeda dominiraju gospodarstva do 1 i 1—3 ha a kojih u našoj republici ima 59, a u čitavoj zemlji 50% od ukupnog broja gospodarstava.

Broj gospodarstava od 3 do 5 i 5 do 10 ha je u opadanju.

Prosječna veličina jugoslavenskog individualnog poljoprivrednog gospodarstva je 4,1 ha. Treba odmah reći da je malen broj zemalja u svijetu koji veći dio poljoprivredne proizvodnje temelje na tako sitnom posjedu. Spominjem Japan s prosječnom veličinom seljačkih gospodarstava od 1 ha, Egipat s 1,6 ha, Indiju s 2,5 ha, Grčku s 3,2 ha. Veći prosječni posjed od našeg ima zemljoradnik Poljske cca 5 ha, Italije 7 ha, Španjolske 18 ha. Visokoproduktivno poljoprivredno gospodarstvo Belgije ima 8,3 ha, Holandije i SR Njemačke 12 ha, Francuske 22 ha, SAD 158 ha, Kanade 188 ha.

Prema stanju iz ranijih godina ovo je već znatno povećanje prosječne veličine posjeda u kapitalističkim zemljama, a što je posljedica okrupnjavanja i koncentracije kapitala i u toj oblasti.

Tako npr. u SAD je samo u razdoblju 1950—1965. uslijedilo znatno povećanje prosječne veličine farme uz istovremeno smanjivanje broja farmi za više od 1 milion ili približno za 25% od ukupnog broja.

Sve socijalističke zemlje osim Poljske i Jugoslavije prihvatile su kolektivizaciju kao metod unapređenja svoje poljoprivrede. Kroz minulih 20—25 godina one su postigle veće, ili manje uspjehe ovisno od startne osnove

i stupnja privrednog razvoja. U svakom slučaju njihove današnje teškoće su sasvim drugog karaktera od onih iz ranijih perioda. To su teškoće razvoja, teškoće intenziviranja zemljišnih i drugih potencijala. To je problem osiguranja dovoljnih količina tehničkih sredstava potrebnih poljoprivredi, posebno mineralnih gnojiva, ponegdje i adekvatne mehanizacije. Naravno problemi nisu samo tehničke naravi. Radi se i o konkretnim društvenim i produkcionim odnosima s nizom pitanja koja ona sadrže i na koje valja dati odgovore.

Društveni sektor naše republike kao i čitave zemlje povećao je svoje učešće u ukupnim obradivim površinama sa 7% iz 1955. na približno 18% u 1975. godini. Iako je nedovoljno razvijen pa i nedovoljno produktivan, društveni sektor poljoprivrede dao je krupan doprinos rastu sveukupne poljoprivrede u razdoblju 1955—60. taj doprinos iznosi 16%, a u razdoblju 1965—1971 čak 47%.

Njegovo učešće iznosi u ukupnoj proizvodnji pšenice 40%, strnih žitarica 31%, kukuruza 26%, šećerne repe 80%, uljarica 52%, jaja 35%, mlijeka 6%. U ukupnom prirastu mesa goveda učestvuje sa 35%, svinja 28% i peradi s 43%.

Njegovo učešće u ukupnoj tržišnoj proizvodnji znatno je veće od učešća u proizvodnji. Tako npr. ono iznosi kod pšenice 74%, kukuruza 60%, pivarškog i stočnog ječma 82%, šećerne repe 88%, morske ribe 77%, slatkododne ribe 94%, jabuka za jelo 96%, peradi i jaja 87%, uljarica 58%, tovniha i rasplodnih svinja 31%, svježeg mlijeka 18%, ovaca i jagnjadi 6%, duhana 5%, povrća 3,8%.

S ovakvim učešćem u ukupnoj proizvodnji a posebno u tržišnim viškovima, organizacije udruženog rada poljoprivrede, prehrambene industrije i prometa bile su i još u većoj mjeri ubuduće treba da budu osnovni nosioci i organizatori daljnjeg razvoja i podruštvovljenja poljoprivredne proizvodnje.

Način i tempo proširenja zemljišnih površina u društvenom vlasništvu u SR Hrvatskoj u prošlosti veoma je poučan.

U navedenom razdoblju od 20 godina društveni sektor SR Hrvatske povećao se za 215.000 ha i to putem otkupa (68%) otkrivanjem i povratom uzurpiranog zemljišta (17%) te provedbom hidrotehničkih melioracija neplodnog zemljišta (15%). Najbrže povećanje društvenih površina bilo je u razdoblju 1961—65. godine kad iznosi ukupno 110.000 ha. U razdoblju 1966—70. povećanje iznosi 55.600 ha i najzad u posljednjem razdoblju 1971—75. godine iznosi svega 7.209 ha. Kupljeno je 5.063 ha a osposobljeno 2.146 ha. Iz navedenog proizlazi da se prosječno godišnje iz fonda ukupno obradivih površina (zanemarujući neravnomjernu dinamiku proširenja) prevodi u društveno vlasništvo nešto oko 0,6%. Imajući u vidu ovaj tempo može se zaključiti da je do sada utjecaj proizvodno-ekonomskog razvoja društvenog sektora na porast i razvoj poljoprivredne proizvodnje u cjelini znatno veći od uticaja koji proizlazi iz promjena u svojinskim zemljišnim odnosima. **Međutim ipak treba ukazati na to da će ubuduće utjecaj zemljišnih kapaciteta u društvenoj svojini na dalji razvoj ukupne poljoprivre-**

de u republici uveliko zavisiti i od intenzivnih promjena u svojinjskoj strukturi. Zbog toga na porast učešća društvenog sektora u ukupnim obradivim površinama treba gledati kao na jedan od značajnih elemenata u agrarnoj strukturi kojim se stvaraju uvjeti za razvoj i podruštvoavljenje poljoprivrede, porast proizvodnje, dohotka i produktivnosti u njoj.

U sadašnjem trenutku najvažnije je ipak uređenje postojećih površina u cilju ostvarenja veće sigurnosti u proizvodnji no treba ukazati i na još jednu okolnost. Računajući s ukupnim i poljoprivrednim površinama u republici, društveni sektor poljoprivrede posjeduje čak 1.131.000 ha ili 34%. Osim već spomenutih 374.000 ha obradivih površina preostalih 757.000 ha predstavlja neplodne površine, močvare nizinske i brdsko-planinske pašnjake, bare, trstike i sl. Nema sumnje da bi se određenim ulaganjem mogao i dio tih površina privesti kulturi. To naravno ne isključuje orijentaciju da se i dalje uređuju postojeće oranične površine, zaokružavaju blokovi kao da se kupnjom zemljišta koja se nude stvaraju jezgre novih ekonomija. Treba istaći da je prosječna cijena zemljišta od 889 dinara za 1 ha u 1962. godini porasla na 4.475 din u 1972. odnosno 6.400 din u 1975. godini. Taj trend približno odgovara porastu cijena poljoprivrednih proizvoda.

2. Tehničko-tehnološke i kadrovske pretpostavke razvoja, ostvarena proizvodnja i produktivnost rada

Jedan od najvažnijih faktora unapređenja naše poljoprivrede u minulom razdoblju je njena tehnička i kadrovska opremljenost te sve zapaženiji doprinos naših naučnih radnika tom razvoju, posebno od 1960. godine nadalje.

Tisuće pregalaca naših radnika u poljoprivredi od nekvalificiranog do visokokvalificiranog radnika, tehničara i inženjera agronomije, veterinara i ekonomista uspješno je prevladalo najteži dio puta. Korisno su svakako poslužila, posebno u ranijem periodu strana tehničko-tehnološka dostignuća ma da su neka od njih i previše mehanički, ishitreno i nekritički u nas primjenjivana ne poštujući vlastite uvjete i ne stvarajući određene pretpostavke za punu efikasnost njihove primjene u nas. Po svoj prilici i dalje ćemo biti u velikoj mjeri ovisni o stranim tehničko-tehnološkim dostignućima, posebno modernim i visokoproduktivnim sredstvima rada i opremi, a mnogo manje ovisni kad se radi o vlastitim dostignućima na planu prirodnih znanosti, biologiji, genetici, selekciji. Uostalom to potvrđuju i rezultati posljednje decenije u kreiranju vlastitih, domaćih sorata i hibrida kulturnog bilja, vrlo često s višim proizvodnim potencijalom od ranije uvezenih a koje već uveliko napuštamo. Sav ovaj napredak kao i sve primjere uspješne proizvodnje društvenog sektora bez rezerve su slijedili deseci tisuća naših seljaka osposobivši se u odlične proizvođače.

U primjeni mineralnih gnojiva s 268 kg čiste materije po 1 ha obradive površine društveni sektor se kreće manje više u granicama optimalne potrošnje. Individualni sektor s dostignutom potrošnjom od 70—80 kg/ha učinio je veliki napredak iako je tek na 30% od nivoa kojeg traži intenziv-

na biljna proizvodnja. Naravno najnapredniji seljaci troše koliko i društveni sektor pa zbog toga, kao i drugih mjera, ne zaostaju u prinosima. Međutim broj takvih proizvođača je još uvijek isuviše malen. Veća primjena mineralnih gnojiva ostaje i dalje naš najjednostavniji put povećanja produktivnosti. Usitnjen posjed i velik broj katastarskih čestica (15 mln. u SR Hrvatskoj) je doduše otežavajuća tehnička okolnost ali nipošto nije zapreka za primjenu viših doza.

U minulom razdoblju postigli smo relativno visok stupanj mehaniziranosti poljoprivrede. U ukupnom broju traktora, kojih je u našoj Republici u 1975. godini bilo preko 60.000, društveni sektor učestvuje sa svega 11%. Radi se međutim o mehanizaciji čija je vučna snaga, širina radnog zahvata i propusna moć mnogostruko veća od daleko brojnije, ali u pravilu sitne mehanizacije individualnog sektora. Ma koliko da je proces mehanizacije individualne poljoprivrede tekao gotovo potpuno stihijski pa i jednostrano, brz porast broja traktora učinio je mehaničku vuču danas dominantnom u našoj poljoprivredi. Prije 20 godina mehanička vuča je iznosila svega 4%, a animalna 96%. Danas na mehaničku vuču otpada 70% a na animalnu 30% u strukturi ukupne vuče.

Zahvaljujući manje-više uspješno ostvarenim tehničkim i kadrovskim pretpostavkama o kojima je bila riječ kao i sveukupnosti ekonomske i agrarne politike, naša je poljoprivreda — i pored usitnjenosti i nedovoljne organiziranosti posebno individualnog sektora kao i izvjesne stagnacije kad je riječ o tehničko-tehnološkoj, a posebno teritorijalnoj ekspanziji i intenziviranju društvenog sektora, ipak ostvarila rezultate koji su znatno smanjili distancu i raskorak u odnosu na dostignuća razvijenih zemalja.

Najprije nekoliko ilustracija o proizvodnji u SR Hrvatskoj

Proizvodnja osnovnih kultura	Sektor vlasništva	Srednjeročno razdoblje				indeks 1971-75. 1956-60.
		1956-60. ϕ kg/ha	1961-65. ϕ kg/ha	1966-70. ϕ kg/ha	1971-75. ϕ kg/ha	
Pšenica	— individualni	1470	1680	2140	2420	165
	— društveni	2870	3240	4020	4620	161
Kukuruz	— individualni	2130	2390	2850	3250	153
	— društveni	4460	5010	5720	5450	122
Šećerna repa	— individualni	20300	24700	32600	34300	169
	— društveni	29600	38300	45600	43000	145

Stočarska proizvodnja u ukupnoj poljoprivredi povećala se kako slijedi:

Prirast mesa	Srednjoročno razdoblje		Indeks
	1956—60. (tona)	1971—75. (tona)	1971—75. 1956—60.
— goveda	73000	173700	238
— svinje	120000	172000	143
— perad	19800	63400	320
Proizvodnja			
— mlijeka	694 mln l	736 mln l	106
— jaja	422 mln kom.	801 mln kom.	189
— ribe uk.	28.000 tona	37.600 tona	134

Navedeni porast stočarske proizvodnje poboljšao je strukturu poljoprivredne proizvodnje, a što je vidljivo iz slijedećeg:

	Biljna proizvodnja	Stočarstvo	Domaća prerada	Uk. poljopr. struktura
1957.	64,5	28	7,5	100
1965.	59,0	33,6	7,4	100
1971.	57,0	37,7	5,3	100

Kao što se vidi učešće stočarstva je povećano u vrijednosti ukupne poljoprivrede s 28 na 37,7%. Međutim, to je još uvijek veoma niska zastupljenost. U ukupnoj vrijednosti poljoprivrede npr. Francuske stočarstvo je zastupljeno sa 62%, u Švedskoj i SR Njemačkoj sa 77%, u Danskoj 83% itd.

Zbog ograničenog vremena ne bih govorio o produkciji ostalih poljoprivrednih artikala, niti o problemima prehrambene industrije, o poljoprivrednom tržištu i dr. O svemu tome kao i ciljevima srednjoročnog razvoja te mjerama ekonomske politike u agraru koje su u toku ili su pak predviđene društvenim dogovorom republika i pokrajina do 1980. a posebno o samoupravnoj organiziranosti u agrarno-industrijskom kompleksu referirat će ostali referenti.

Smatram za potrebno da se još ponešto kaže o kretanju produktivnosti rada na društvenom sektoru.

Otpribliže prije kojih 20 godina na 100 ha obradive površine u tadanjim poljoprivrednim dobrima dolazilo je 30 zaposlenih. Danas ih dolazi 12. Kad bi bilo moguće osloboditi se tehnološkog viška, broj radnika u društvenoj poljoprivredi na 100 ha odmah bi se smanjio s 12 na 8.

Na i kod ovog odnosa, a imajući u vidu sadašnju gotovo dvostruko veću produkciju u ratarstvu, trostruko veću u stočarstvu i vinogradarstvu, četverostruko veću u voćarstvu po jedinici proizvedenog kapaciteta od one u

individualnoj poljoprivredi, radnik u društvenoj poljoprivredi već danas ostvaruje devet i po puta veću masu društvenog proizvoda od privredno aktivnog individualnog poljoprivrednika.

Ilustrirajući produktivnost rada utroškom potrebnog vremena direktnog ljudskog rada za jedinicu proizvoda, navodim da su kombinati SR Hrvatske u 1974. godini trošili gotovo pet puta manje vremena nego u 1965. godini za pšenicu (s 2,24 na 0,51 sat za 100 kg), gotovo sedam puta manje vremena kod kukuruza (s 4,02 na 0,63 sata) cca 2,5 puta manje vremena kod šećerne repe (s 1,35 na 0,51 sat).

U proizvodnji stočarskih proizvoda potrebno vrijeme je prepolovljeno. Za 100 kg mlijeka potrebno vrijeme je smanjeno s 5,33 na 3,2 sata, kod goveđeg mesa s 21,9 na 9,8 sati te svinjskog mesa s 5,9 na 3,9 sati za 100 kg.

U poljoprivredi SAD, koja se inače smatra najproduktivnijom u svijetu, bilo je potrebno u razdoblju 1970—72. godine za 100 kg proizvoda 0,25 sati kod pšenice, 0,15 sati kod šećerne repe, 0,36 sati kod kukuruza, 1,54 sata kod mlijeka, 3,70 sati kod goveđeg mesa i 2,4 sata u proizvodnji svinjskog mesa.

Upoređujući naše i američke rezultate vidimo da razlike više nisu velike, a pogotovo nisu više nedostižne. No to i nije najbitnije.

Ono što nas više treba da zabrinjava to je odnos cijena poljoprivrednih proizvoda i cijena industrijskih proizvoda potrebnih poljoprivredi. Taj odnos je kod nas neuporedivo nepovoljniji nego u razvijenim industrijskim zemljama. U tom i leži jedan od osnovnih problema brže modernizacije naše poljoprivrede.

Efekte relativno visoke produktivnosti neposredne proizvodnje u znatnoj mjeri, osim navedenog, umanjuje često neracionalno organizirana »nadgradnja« koju čine brojne, često paralelne istorodne i ne rijetko niskoproduktivne službe od organizacija udruženog rada preko radne do složene organizacije. Posebno snažan pritisak osnovne organizacije udruženog rada osjećaju kroz razne doprinose, poreze, članarine, premije i dr. i po osnovu rastućih zakonskih i ugovornih obaveza a u cilju izdržavanja nesrazmjerno velike i nepotrebne administracije brojnih asocijacija, udruženja, poslovnih i interesnih zajednica, komora, sistema, uključujući i nedovoljno efikasnu administraciju društveno-političkih zajednica i organizacija. Sve to ima svoju cijenu koštanja i uveliko obezvređuje produktivnost i cijenu neposredne proizvodnje.

Već spomenuti tehnološki višak radne snage posljedica je stalnog uvođenja i primjene modernih tehničko-tehnoloških postupaka i sredstava rada u uvjetima kad inače nije moguće naći zaposlenje za novooslobođenu radnu snagu.

Uvjereni smo međutim da se ovaj ozbiljan problem najracionalnije može riješiti danas samo povećanjem društvenih kapaciteta proizvodnje i prerade poljoprivrednih proizvoda uz isti broj zaposlenih. Potrebni su dakle povoljni krediti za proširenje određenih proizvodnih potencijala što bi omogućilo punu zaposlenost.

3. Mjesto i mogućnosti Jugoslavije u svjetskoj proizvodnji poljoprivrednih proizvoda

O našim internim, endogenim razlozima koji nameću potrebu za daljnje još brže povećanje poljoprivredne proizvodnje bilo je već do sada mnogo puta govora. Radi se, ukratko da kažem, o zadovoljenju potreba za sve kvalitetnijom ishranom rastućeg broja našeg stanovništva, potrebe za određenim tržišnim i strateškim rezervama hrane, zadovoljavanje potreba prehrambene industrije, turističke potrošnje i opravdanih ambicija koje imamo u izvozu hrane.

Postoje međutim i eksterni, egzogeni razlozi za povećanje proizvodnje hrane.

Hrana, sirovine i energija već su postale temeljna preokupcija suvremenog svijeta.

Svjetsko stanovništvo raste eksponencijalno. Sredinom XVII vijeka dakle 1650. godine ono je brojalo 500 mln ljudi. Uz tadanju stopu rasta od 0,3% i prosječan čovjekov vijek od 30 godina, trebalo je gotovo 250 godina da se svjetsko stanovništvo udvostruči i da tek u drugoj polovini XIX vijeka dostigne 1 mlrd.

Ovako — već i u to vrijeme brzo povećanje broja svjetskog stanovništva, nije ostalo nezamijećeno.

Buržoaski ekonomisti već tvrde da se stanovništvo umnaža brže nego sredstva za život.

U prvoj polovini XIX vijeka ove teze nekritički i kako kaže Marks na dački površan način, prihvaća R. T. Malthus, engleski ekonomist, tvrdeći da se stanovništvo množi u geometrijskoj, a hrana u aritmetičkoj progresiji.

Logikom te teorije Malthus — taj sluga konzervativnih interesa — kako navodi Marks smatra da su radnici osuđeni da žive u bijedi jer se brzo množe, a intervencije za bolji položaj i život radnika su štetne jer će samo poticati i dalje njihovo povećanje.

Takve teorije, naravno odgovarale su interesima vladajućih klasa, koja prenaseljenost objašnjavaju vječnim zakonom prirode, a ne zakonima kapitalističke proizvodnje i ekonomike. («Kapital» sv. I. str. 640). Malthus je kao i Ricardo zastupao zakon opadajućih prinosa u poljoprivredi u apsolutnom smislu ne uvažavajući tehnički napredak.

Na sve ove teorije važno je i danas podsjetiti. U suvremenoj buržoaskoj političkoj ekonomiji i sociologiji također se često javljaju »maltuzijanci« ili »neomaltuzijanci«. Oni kao i Malthus prije gotovo 150 godina, čijenjenice brzog rasta stanovništva ne objašnjavaju bitnim elementima strukturiranosti pojedinih društvenih sistema već tvrde da je prenaseljenost isključivo prirodni problem. Međutim progresivne snage svijeta smatraju prenaseljenost prije svega ekonomsko-društvenim i historijskim problemom i sa tih pozicija se bore za nove svjetske ekonomske odnose. Marksova

dakle opravdana kritika Malthusa ne znači da prirodna populacija nije ekonomski i egzistencijalni problem. Radi se samo o tome kako to tumačiti i kako konkretno rješavati.

Svjetsko stanovništvo danas već broji 3,9 mlrd. Ukoliko se i dalje održi relativno visoka stopa rasta svjetskog stanovništva od 2,1% i uz svjetski prosječni vijek čovjekovog života od 51 godinu, svjetsko stanovništvo bi se moglo udvostručiti već za 35—40 godina i negdje 2015. godine brojilo bi blizu 8 mlrd ljudi.

Istina danas stopa rasta nacionalnog dohotka (uključujući naravno i razvoj poljoprivrede) a posebno u razvijenim zemljama, ide ispred stope rasta svjetskog stanovništva.

Međutim ima ne-mali broj nerazvijenih zemalja gdje je situacija obrnuta.

Ukoliko bi se zadržali dosadani trendovi u rastu stanovništva s jedne te nacionalnog dohotka s druge strane, a koji su različiti i neravnomjerni te ukoliko bi se zadržao sadanji sistem ekonomskih odnosa u svijetu, prehrambena situacija će se rapidno pogoršati. U takvoj situaciji bogati postaju još bogatiji, a siromašni još siromašniji.

Problem hrane kao osnovno egzistencijalno pitanje ne samo da dolazi u prvi plan svjetske zajednice nego može da preraste u snagu neviđenih razmjera i faktor dubokih socijalnih pokreta i promjena u svijetu.

Za takvu procjenu nalazimo osnovu već u sadanjem svijetu.

Ocjenjuje se da oko 30% ukupnog svjetskog stanovništva, a to je 1,3 mlrd ljudi ili pak 50—60% stanovništva slabije razvijenih zemalja nedovoljno ishranjeno.

Stanovništvo Indije, Pakistana, Centralne Afrike, većih područja Zap. Afrike i dr. troši 2000 kalorija i ispod 50 grama proteina, od kojih je tek 10 ili ispod 10 grama animalnog porijekla.

Stanovništvo Evrope troši 3000 kalorija s 90 grama proteina od kojih je preko 40 grama animalnog porijekla.

Stanovništvo SAD troši i više od 3000 kalorija preko 90 grama proteina od čega je čak 70 grama animalnog porijekla.

Navest ću još jedan primjer.

Uz uobičajenu stopu rasta stanovništva i stopu rasta nacionalnog dohotka, SAD će svoje stanovništvo udvostručiti za 50 godina, dok će nacionalni dohodak udvostručiti za 2,5 puta kraće vrijeme tj. za svega 20 godina. Sovjetski Savez će svoje stanovništvo udvostručiti za 60 godina, a svoj nacionalni dohodak za 5 puta kraće vrijeme tj. za svega 12 godina.

Nasuprot ovakvom kretanju razvijenih zemalja, nerazvijene zemlje — na pr. Indonezija i Indija s ukupno 630 mln stanovnika, udvostručit će svoje stanovništvo već za 30 godina, a nacionalni dohodak tek za 70—80 godina.

Perspektiva dakle nije nimalo ružičasta. Naravno u tim računima polazimo od pretpostavki koje sada važe (stopa rasta stanovništva, poljoprivrede i ukupne privrede). Razumije se u ovom, pomalo statičkom posmatranju, uvijek su moguće greške. Ipak zabrinutost je više nego opravdana, posebno kad se ocjenjuje današnji ekonomski položaj i realne mogućnosti nerazvijenog dijela svijeta ili pak kad se ocjenjuje »spremnost« razvijenih zemalja da mijenjaju sistem svjetskih ekonomskih odnosa, i da stvarno doprinesu bržem razvoju nerazvijenih.

Razmotrimo na trenutak trendove u svjetskoj proizvodnji žitarica (pšenica, riža, kukuruz, ječam, zob, raž, proso sirak) a što je osnova ishrane svjetskog stanovništva.

U posljednjih 15 godina svjetske površine pod žitaricama porasle su za 8%, prinosi po 1 ha za 24% i ukupna proizvodnja za 35%.

Što taj porast znači najbolje ilustrira podatak da se količina ukupnih žitarica po 1 stanovniku u svijetu povećala u navedenom razdoblju s 312 na 341 kg. Proizvodnja je ipak rasla brže od svjetskog stanovništva i na prvi pogled čini se da je sve u redu.

Međutim ipak nije tako. Neke zemlje koje inače ne proizvode dovoljno, u tom razdoblju su čak smanjile proizvodnju po 1 stanovniku.

Na pr. u Egiptu proizvodnja po 1 stanovniku smanjena s 217 na 208 kg, u Etiopiji s 225 na 203, Nigeriji sa 175 na 128, Tanzaniji s 86 na 70, Indiji sa 190 na 184 kg.

Proizvodnja žitarica porasla je na pr. u Pakistanu sa 143 na 171, Kini s 241 na 278 kg po glavi stanovnika.

Proizvodnja je porasla i u svim evropskim zemljama. Tako npr. 200—300 kg ukupnih žitarica po 1 stanovniku proizvodi Belgija i Engleska. Te zemlje inače ostvaruju vrhunsku proizvodnju ali su im obradive površine organičene. Od 300 do 400 kg po stanovniku proizvodi Grčka, Italija, SR Njemačka, Španjolska. Od 500 do 600 kg proizvodi Austrija i DR Njemačka dok Poljska preko 600 kg. Od 700 do 800 kg proizvodi Jugoslavija, Bugarska, Čehoslovačka, SSSR i Francuska. SAD u posljednje vrijeme stagnira na visokom nivou od cca 1000 kg žitarica po stanovniku. Mađarska je postigla 1232 kg, Australija 1260 kg, Kanada 1350 kg te najzad Danska s najvećom proizvodnjom od 1443 kg ukupnih žitarica.

Kako što se vidi Jugoslavija sa 725 kg žitarica po 1 stanovniku zauzima u toj rang listi visoko mjesto. Naš cilj da 1980. godine ostvarimo 1000 kg je sasvim realan. Ovo tim prije što nam nacionalni prosjek proizvodnje žitarica po 1 hektaru nije baš zadovoljavajući pa prema tome imamo rezerve. Da bih to potvrdio i zbog lakšeg upoređivanja naših i stranih rezultata izdvojit ću iz skupine žitarica samo najvažnije.

— Pšenica

S proizvodnjom od 360 mln tona najzastupljenija je žitarica u svijetu. Svjetski prosječni prinos je 1603 kg/ha. Najveći pojedinačni proizvođač pšenice u svijetu je SSSR s količinom od 84 mln tona, zatim SAD s 49 mln

tona (podaci za 1974. godinu). Nas međutim više interesira evropska proizvodnja pšenice. U 1974. godini Jugoslavija je s 3409 kg/ha otprilike bila na prosječnom prinosu Evrope i kao takva je bila ispred Albanije, Bugarske, Grčke, Italije, Poljske, Portugala, Rumunjske i Španjolske. Više od nas imala je Mađarska s 3768 kg/ha, Austrija i Čehoslovačka s 4030 kg/ha, DR Njemačka s 4400 kg, Francuska s 4592 kg, SR Njemačka s 4758 kg, Engleska 4892 kg, Belgija s 5003 kg, Danska 5382 kg, Švedska 5420 te Holandija s najvišim prinosom od 5733 kg/ha.

Proizlazi dakle da smo s nacionalnim prosjekom pšenice negdje u sredini. Međutim društveni sektor Jugoslavije s 4880 kg/ha i SR Hrvatske sa 55,3 q/ha u 1974. odnosno s blizu 60 q/ha u 1976. godini uključuje se u sam vrh najboljih proizvođača i za sada takmaca imamo samo u Holandiji.

— Kukuruz

S proizvodnjom od 293 mln tona u 1974. godini i uz svjetski prosječni prinos od 2510 kg/ha kukuruz je poslije pšenice i riže treća po važnosti žitarica.

Naša zemlja s proizvodnjom od 8,030.000 tona u 1974. zauzima osmo mjesto u svijetu. Ispred nas je Francuska s 8,8 mln, Argentina s 9,9 mln, Južna Afrika s 11 mln, SSSR s 12,1 mln, Brazil sa 16 mln, Kina s 31 mln te SAD s najvećom svjetskom proizvodnjom od 118 mln tona.

S prosječnim prinosom od 3560 kg/ha u 1974. godini Jugoslavija se nalazi manje-više na prosječnom prinosu Evrope. Viši prinos po 1 hektaru od nas ima Egipat 3885 kg, Španjolska 3976 kg, Francuska 4659 kg, Kanada 4381 kg, SAD 4478 kg, Austrija 5760 kg.

Posebno treba istaći uzgoj kukuruza u SAD na 26 mln ha od čega se redovno na 3—4 mln ha ostvaruju i vrlo visoki prinosi od 7 do 8000 kg/ha. Ilustracije radi ističem da je društveni sektor Jugoslavije ostvario dosad najviši prinos od 60,8 q/ha na 261.000 ha. Također valja istaći vrlo brz razvoj proizvodnje kukuruza u Francuskoj koja je prije 10 godina proizvodila jedva 3 mln tona, a danas je već pretekla Jugoslaviju tradicionalnog proizvođača kukuruza.

Također na razmišljanje upućuju rezultati koje u proizvodnji kukuruza ostvaruju zemlje s nepovoljnim agroekološkim i klimatskim uslovima i koje ustvari tek uvode ovu proizvodnju a već ostvaruju rezultate koji su u pravilu viši od nacionalnog jugoslavenskog prosjeka.

Tako npr. Holandija na svojih 2000 ha u 1974. je ostvarila prinos od 5000 kg/ha, Belgija na 5000 ha je postigla 4919 kg/ha, Čehoslovačka na 160000 ha 4688 kg/ha, SR Njemačka na 108000 ha 4824 kg/ha.

Svemu ovome nije potreban komentar. Kratko rečeno preostalo nam je malo vremena da iskoristimo svoju šansu i da u svjetskoj proizvodnji kukuruza konačno zauzmemo mjesto koje nam i pripada.

Ostale žitarice

Spomenuo bih samo još ječam i zob. Naš nacionalni prosjek ječma je 2406 kg/ha, a evropski je 3340 kg/ha. Nešto smo bolji proizvođači od Albanije, Portugala, Rumunjske, Španjolske, Grčke.

Mnoge evropske zemlje imaju visoke prinose. Od 35 do 40 q/ha ima Austrija, Čehoslovačka, Francuska. U tom rasponu se nalazi i naš društveni sektor s 36,8 q/ha. Najviše prosječne prinose od 40 do 45 q/ha imaju obje Njemačke, Danska i Holandija.

Zob je svakako manje značajna žitarica ali valja istaći da smo s nacionalnim prosjekom od svega 1418 kg/ha na polovini evropskog prosjeka koji iznosi 2836 kg/ha, a toliko ostvaruje kod nas samo društveni sektor poljoprivrede. Inače prinose od 30 do 35 q/ha ostvaruje Austrija, Čehoslovačka i Francuska. Prinose od 35 do 40 q/ha ostvaruje Danska, obje Njemačke, Engleska, Belgija. Sa 50,17 q/ha Holandija je prva u svijetu.

Zbog ograničenog vremena nije moguće analizirati proizvodnju ostalog kulturnog bilja.

Spomenuo bih još samo šećernu repu.

Od 43 zemlje proizvođača šećerne repe Jugoslavija zauzima 14, a po visini prinosa (414 q/ha u 1974) 11 mjesto. Uspješniji proizvođači od nas su Francuska, Austrija, Belgija, Švedska i Grčka.

Ako pak računamo samo prinos šećerne repe s društvenog sektora onda s proizvodnjom od cca 500 q/ha u 1976. smo vjerojatno u samom vrhu najboljih proizvođača.

Stočarsku proizvodnju ne bih šire analizirao. Spomenuo bih samo proizvodnju mlijeka. Uvjeren sam da je to najslabija točka naše poljoprivrede. Naime od ukupnog broja krava koje ima Evropa, (bez SSSR) na našu zemlju otpada 5% dok u ukupnoj proizvodnji mlijeka učestvujemo samo sa 2%.

Prema zvaničnim podacima EEZ za 1974. godinu od 30 analiziranih zemalja, Jugoslavija je s prosječnom mlječnošću od 1340 l/kravi na posljednjem mjestu. Isti izvori navode da je prosječna mlječnost u Grčkoj 1358 l, Albaniji 1445 l u Rumunjskoj 1660 l.

U skupini od 2000 do 2500 litara nalazi se Bugarska, Irska, Portugal. U rasponu od 2500 do 3000 litara/kravi nalazi se Čehoslovačka, Francuska, Mađarska, Italija, Poljska, Austrija, Španjolska. Od 3500 do 4000 litara/kravi ostvaruju obje Njemačke, Švicarska, Finska, Belgija.

Najuspješnija je Danska s 4042 litre/kravi, Švedska s 4105, Engleska 4162, Norveška 4441 i Holandija s 4500 litara/kravi.

Ukupno uzevši prosječna muznost u Evropi iznosi 3086 litara/kravi. To je upravo 3 puta više od nacionalnog prosjeka mlječnosti u našoj zemlji, a gdje je 95% grla na individualnom sektoru. Svega 5% krava društvenog sektora s 4000 litara mlijeka je isuviše malen broj, a da bi se uopće poboljšala ova zaista nezavidna situacija.

* * * * *

ZAKLJUČAK

Naši rezultati i dostignuća nisu maleni i zapravo nemamo što da si predbacujemo.

Naša poljoprivreda je još prije 25—30 godina po mnogo čemu ličila na onu iz XIX ili ranijih stoljeća. I 1950. baš kao i 1850 ili bilo kad ranije, u našoj se zemlji žetva obavljala srpom uz 100 sati ili kosom uz 25 sati po jednom hektaru.

Motorna samovezačica iz 1920. godine stigla je na naša poljoprivredna dobra tek pedesetih godina, ali ih tada još ni izbliza nije bilo dovoljno da bi potisnule brigade »risara« koji su plaćeni u naturi — ručno obavljali žetvu ili pak brali kukuruz.

Tih godina je još u cjelini dominirala animalna vuča u našoj poljoprivredi s ponekom garniturom predratnih parnih plugova i prvim i već pohabanim traktorima UNR-e. Sporo, korak po korak ulazili su u naša polja vlastiti traktori, najprije naš prvijenac »Zadrugar« pa onda sve bolji traktori i priključna oruđa.

Od prvih simboličnih količina upotrebljenih mineralnih gnojiva — 50 — 100 kg natrijeva nitrata ili kalcijevog cijanamida, nešto više tomasove drozge i kalijeve soli stigli smo 1955. na potrošnju od 600 do 800 kg po hektaru.

Prosječan prinos te godine već je bio — prema ranijem — sasvim dobar — 22 q pšenice, 26 q kukuruza, 240 q šećerne repe po hektaru na društvenom sektoru, te približno polovinu od toga na individualnom sektoru.

Tad smo već napustili »mongolicu« a »fajfericu« smo počeli zamjenjivati s bijelom mesnatom svinjom. Uvodili smo američki hibridni kukuruz, a godinu dvije kasnije i produktivnije sorte šećerne repe, pšenice i drugog kulturnog bilja.

Prvi kombajni, koje je Evropa imala već 1940, k nama su stigli u ograničenom broju tek 1957. godine.

Razvojni put je bio veoma složen i težak.

Ipak bilo je potrebno da se nakon obnove zemlje sačeka još jedna decenija da bi se na osnovu prvih uspješnih rezultata industrijskog razvoja zemlje stvorile i određene materijalne pretpostavke za brži razvoj poljoprivrede.

SKJ je to postavio svojim Programom, a Savezna skupština je Rezolucijom o ciljevima i mjerama ekonomske politike u agraru osigurala ostvarenje utvrđenog kursa.

Rezultati su bili sve veći, a bili bi i uspješniji da je tada bilo manje uplitanja i odlučivanja vanprivrednih faktora o tom što treba i kako raditi u poljoprivredi.

U razdoblju od reforme iz 1965. do 1970. godine ostvaren je najviši kvantitativan i kvalitativan razvoj. To je razdoblje primjene visokoproduktivne mehanizacije uključujući i privrednu avijaciju, šire primjene kemijskih sredstava za zaštitu bilja, visokoprocenatnih, pretežno kompleksnih mineralnih gnojiva, prodora domaćih selekcija, hibrida i sorata kulturnog bilja, izgradnje mnogih suvremenih farmi za proizvodnju svinjskog i junećeg mesa, posebno farmi za proizvodnju mesa peradi i jaja, razvoju morskog a posebno slatkovodnog ribarstva, podizanja plantažnih voćnjaka i vinograda, izgradnje tehničke osnove tržišta — skladišta, silosa, hladnjača, sušara, transporta, prodajnih mjesta te brojnih doradivačko-prerađivačkih kapaciteta prehrambene industrije; industrije duhana.

Ovaj letimičan osvrt imao je za cilj da ukaže na svu složenost transformacije našeg agrara, da ukaže od čega smo počeli i dokle smo stigli.

U svom izlaganju istakao sam međutim što su i drugi postigli. Zahvaljujući nizu povoljnih okolnosti — historijski, ekonomski, kulturni i dr. mnogima je od njih bilo mnogo lakše nego nama pa su i postigli više.

Ipak sa 725 kg proizvedenih žitarica po glavi stanovnika Jugoslavija zauzima visoko 11-esto mjesto od 45 analiziranih zemalja, najveći i najuspješnijih proizvođača u svijetu.

Istovremeno neki od navedenih primjera pokazuju da smo u prosječnom (nacionalnom) prinosu žitarica, mlijeka i kojećeg drugog po jedinici proizvodnog kapaciteta još znatno iza ne malog broja zemalja.

Ova kontradikcija ustvari bolje i više od ičeg drugog upravo potvrđuje da s jedne strane posjedujemo relativno velike obradive površine po glavi stanovnika i s druge da istovremeno to zemljište kao i druge proizvodne mogućnosti koristimo u vrlo niskom stupnju.

Iz ovih činjenica izvlačimo i za naš Savez poljoprivrednih inženjera i tehničara sve potrebne konzekvence.

Stoga uspoređivanja naših rezultata ubuduće češće s boljim od nas, a manje uspoređivanja samih sa sobom treba da svima nama (kao i cijelom društvu u svakom momentu predoči objektivnu istinu o našem mjestu u svjetskoj proizvodnji hrane, da upozorava i podstiče kako bismo proklamiranu politiku u agraru do kraja učinili svojim čitavog društva i uspješno je koristili kao osnovu u našim svakodnevnim praktičnim akcijama i zahvatima.